

Székely Melinda

Élő tárgy – halott tárgy

Bevezetés

Az alábbi munka célja megvizsgálni, hogy mitől válik *élővé* egy tárgy, illetve, hogyan változnak a tárgyak az időben. Két terület lehet, amely *élővé*, önmagán túlmutatóvá tudja tenni a tárgyat: egyik a díszítés, másik a funkció. A tárgy, funkciójának köszönhetően, nemcsak tárgyként van jelen, hanem utal a tárgyat használó-létrehozó közösség milyenségére is. A díszítmény hasonlóképpen azáltal, hogy képes szimbolikus jelentést hordozni, *élővé* teszi a tárgyat, megmutatja rejtett dimenzióit, azokat a dimenziókat, amelyek a tárgyon túlmutatva, a vizsgált csoport gondolkodását is élénk tárják.

Az anyag, amelyen dolgoztam, a válaszúti Kallós-múzeum mezőségi szobájának textilanyaga, illetve a terepen (főként Válaszúton és Feketelakon) előkerült darabok. A munkamódszert illetően elmondhatom, hogy a múzeumi anyagból indultam ki, de szükségesnek láttam a puszta tárgyi leírást terepen történő vizsgálatokkal kiegészíteni. A múzeumi anyag tudatosan megalkotott tárgye gyűttes. Terepen a tárgyak kissé másként jelentkeznek, kiegészülnek a hozzájuk tartozó világgal, a hozzájuk társuló magyarázatokkal, és ez az a terület, amely *élővé* teszi a tárgyat.

Szakirodalom

A szakirodalom a népművészet, díszítőművészet leple alatt általában eltekint a tárgyak funkciójától, és az esztétikaira, a művészire helyezi a hangsúlyt. Kevés olyan munka van, amely nem a múzeumi környezetből adódó kontextusban, hanem szerves környezetüket hozzáadva, funkcióikban, használatukban vizsgálja a tárgyakat.

Sok helyen nem ismernek már bizonyos tárgyakat, nem emlékeznek funkcióikra, a hozzájuk tartozó világra. Fontosnak tartom

azonban, hogy azokon a helyeken, ahol még használatban vannak, ne csak esztétikai, művészeti megközelítésben láttassuk őket, hanem tulajdonképpen néprajzi vizsgálatokat is végezzünk, hiszen a formai, díszítésbeli tényezőkön túl a tárgyak körüli világ, az elsődleges referenciákon túli konnotációk is fontosak, ezek is számos adatot szolgáltathatnak a tárgyak „használoíról”.¹

Hogy mit értünk a tárgyak körüli világon?

Az adott tárgyról csak úgy kaphatunk teljes képet, ha nemcsak tárgyi mivoltában közelítjük meg, hanem megpróbáljuk megmutatni azokat a képződményeket is, amelyekben a tárgyak csupán eszközök valami *mögöttes lényeginek* a kifejezésében. Lehet itt szó különböző vallásos jellegű képződményekről, vagy más, társadalmi stb. vonatkozású tényezőkről. A tárgyak a paraszti kultúrában sohasem pusztán önmagukban/önmagukért léteznek, hanem a használatban áll lényegük. Feladatunk megmutatni azt a világot, amely a tárgyak használatának a kivizsgálása után körvonalazódik. Nem önmagukban fontosak számunkra ezek a tárgyak – habár az ilyen vizsgálatok is rendkívül fontosak –, hanem a hozzájuk tartozó társadalom kontextusában.

Válaszút, illetve Feketelak azok közé a falvak közé tartozik, amelyekben még „élők” ezek a tárgyak. Ez a fogalom is alaposabb magyarázatra szorul.

Sok paraszti házban ma is megtalálhatók még ezek a textíliák, akkor is, ha sok esetben funkcióváltás történt. Egyes esetekben eredeti funkcióikban jelentkeznek, más esetekben a láda mélyén érintetlenül hevernek az ezelőtt 20–30 évvel elkészített kelengyében, de sok az olyan eset is, amelyben – új funkciót kapva – egy második felhasználási stádiumban élnek tovább.

Részben ezekről az „életmódookról”, a tárgyaknak mai továbbélési lehetőségeiről lesz szó a továbbiakban, hiszen ilyen jellegű munka kevés született. Valami miatt mindig fontosabb a pusztá, esztétikailag értékelt tárgy a használt funkciójában élő tárgynál.

---

¹ „Nem a tárgyak művészi-technikai kivitele érdeklí elsősorban az ilyen kutatást, hanem a létrehozó nép. (...) Még pontosabban a közösség tudata, világképe, világnézete, amely mozgatja az egyéni mestereket, irányítja az alkotók kezét.” (Hoppál M. 1980. 3.)

Amit ebben a kérdéskörben említhetünk, az a Hofer Tamás–Fél Edit szerzőpáros munkássága. Munkájuk bevezetőjében hangsúlyozzák a funkciók fontosságát is, ám nem végeznek kimerítő vizsgálatot, ez a fajta vizsgálat nem lehetséges, mivel a kötet az egész magyar nyelvterület tárgyaiból mutat be reprezentatívnak ítélt darabokat.² Ettől függetlenül sok fontos, a funkciókhoz kötődő adatot közölnek.

Ugyanígy, érintőlegesen tárgyalja a funkciókat a Fél Edit–Hofer Tamás–K. Csilléry Klára által szerkesztett munka, *A magyar népművészet*³ is. *A népművészet a parasztság életében* és a *Díszes tárgyak ünnepi szerepe* című fejezetekben kitérnek a funkciók elemzésére is. Az ünnepelő lakásbelső textíliái, a rituális alkalmak tárgyai, az ünnepi és köznapi tárgyak aránya kapcsán rendkívül sok fontos adatot közölnek a magyar nyelvterület sok esetben közös tárgyainak különböző vidékeken élő funkcióiról.

E két munka mellett fontos megemlítenünk a Kós Károly–Szentimrei Judit–Nagy Jenő által szerkesztett kiadványsorozatot, a *Kászonai székely népművészet*⁴, a *Szilágysági magyar népművészet*⁵, a *Kis-Küküllő vidéki magyar népművészet*⁶ és a *Moldvai csángó népművészet*⁷ című köteteket. A textillel kapcsolatos vizsgálatokat Szentimrei Judit végezte, és a tárgyak előállítására, formai jellemzőire vonatkozó megjegyzéseken kívül a használatra is kitér. Itt sem kimondottan funkcionális vizsgálatról van szó, de a különböző tárgytipusok, előállítási technikák és munkaeszközök ismertetése kapcsán ezeknek a tárgyaknak a paraszti életben betöltött szerepe is megfogalmazódik.

A felsorolt munkákon kívül elvétve, itt-ott még természetesen megjelenik egy-egy funkcióra vonatkozó adat, de a kimondottan ilyen irányú elemzés ritka. A tárgyakat illetően általában az előállítási folyamatokra, a szövés–hímzés munka jellegére helyezik a hangsúlyt: ismertetik a különböző vidékekre jellemző különböző

---

² Hofer T.–Fél E. 1981.

³ Fél E.–Hofer T.–K. Csilléry K. 1969.

⁴ Kós K.–Szentimrei J.–Nagy J. 1972.

⁵ Uők 1974.

⁶ Uők 1978.

⁷ Uők 1981.

szövés- és hímzésttechnikákat, az előállításban használt munkaeszközöket, a különböző díszítő eljárásokat stb. A már említett munkák is nagymértékben ilyen jellegű kutatásokra alapoznak. Ugyanilyen jellegű a Mezőség textilkultúrájára vonatkozó két munka is: Palotay Gertrúd és Szabó T. Attila az *Ismeretlenebb erdélyi magyar hímzéstípusok*, illetve *Mezőségi magyar hímzések* című munkája.⁸ A funkciókat nem említve, a hangsúly kimondottan a hímzésttechnikákra helyeződik, azért, hogy lehetőségük adódjon megállapítani valamilyen mezőségi hímzéstípust. A *Magyar Néprajzi Lexikon* valószínűleg az ő kutatásaikra vonatkozóan határozza meg a mezőségi öltéstechnikát.⁹

A szakirodalom másik hiányossága is indokolja a témaválasztást, éspedig az, hogy a Mezőség textilkultúrájával – a *Széki iratosok*¹⁰ című munkán kívül, ami nem reprezentatív¹¹ az egész vidékre nézve – nemigen foglalkoztak. Ez alól képez kivételt a már említett Palotay Gertrúd–Szabó T. Attila által írt *Ismeretlenebb erdélyi magyar hímzéstípusok*¹² című tanulmány, illetve a Haáz Sándor–Palotay Gertrúd–Szabó T. Attila által írt tanulmány: *A Néprajzi Múzeum erdélyi vászonhímzés anyaga*.¹³ Ezeknek a tanulmányoknak az eredményei azért is viszonylagosak a mi szempontunkból, mert nem terepmunka eredményeiként íródtak, hanem muzeális anyag felhasználásával. Az említett szerzők már 1940-ben felhívják a figyelmet e vidék néprajzi fontosságára: „Különösen a magyar szempontból is nagyon elhanyagolt és a gyűjteményben is számszerűleg csekély, mintegy 20 darabbal képviselt Mezőség vászonhímzései rejtegetnek különös néprajzi érdekességeket. (...) Ami kevés hímzésanyag a többi mezőségi községekből (Feketelak, Pujon, Szépkényerúszentmárton, Vice) a gyűjteményben van, illetőleg amennyit magángyűjteményekből ismerünk, mind annak a megállapítására készlet, hogy hímzésanyag szempontjából is Erdélynek

⁸ Palotay G.–Szabó T. A. 1941, 1943.

⁹ MNL 3. 1980. 609

¹⁰ Szentimrei J. 1982.

¹¹ E kérdés tekintetében nem értek egyet Palotay megállapításaival, miszerint a mezőségi hímzés a széki varrottásokkal mutat rokonságot.

¹² Palotay G.–Szabó T. A. 1941.

¹³ Haáz S.–Palotay G.–Szabó T. A. 1940.

legismeretlenebb, egyben legtöbb meglepetést tartogató területe a Mezőség.”¹⁴ Ezeknek az észrevételeknek, és felszólításoknak ellenére, a jelen munkát megelőzően, egyetlen más írás sem foglalkozott a mezősegi textilkultúrával. A viseletről is igen szűkszavú leírások születtek.¹⁵

A Mezőség kapcsán, ha tárgyi néprajzzal, textillel kapcsolatosan nem is, de a szellemi kultúrával, folklórral, hiedelmekkel igen. Így születtek a mezősegi hiedelemanyaggal kapcsolatos munkák is. A hiedelemkutatás, e vidék tekintetében, az egyetlen olyan kutatási terület, amelyen jól kidolgozott, átfogó igényű munkák születtek. Ezek között említeném Keszeg Vilmos *Jóslások a Mezőségen*¹⁶, illetve *Mezősegi hiedelmek*¹⁷ című munkáit, amelyek a saját vizsgálataimban is felhasználhatók voltak.

Funkciók

Funkción a tárgyaknak azt a sajátosságát értem, hogy valamilyen célt szolgálnak. Az ilyen célok lehetnek¹⁸: 1. mágikus, 2. rituális, 3. ünnepi, 4. reprezentációs, 5. használati, 6. esztétikai jellegűek.¹⁹

Ebből adódóan a tárgy lehet egyszerű használati tárgy (pl. egy konyhai törölrüha), lehet reprezentációs értékű kiállított kelengye, lehet ünnepi dísz tárgy, rítusok során használt tárgy, mint például a halottas lepedő, de lehet mágikus célokban pl. termékenységvarázslásban vagy szerelmi varázslásban használt tárgy. Esztétikai funkcióval a vizsgált tárgyak legtöbbször rendelkeznek.

¹⁴ Haáz S.–Palotay G.–Szabó T. A. 1940. 402–403.

¹⁵ Kós K. 1972. 1979.

¹⁶ Keszeg V. 1997.

¹⁷ Uó 1999.

¹⁸ Miklós Pál szerint minden tárgy kettős szerepet tölt be: jel, ember és ember között közvetít, de egyben eszköz is, amely ember és természet között közvetít. „A funkció mindazoknak az instrumentális szituációknak az összessége, amelyekben az adott tárgy megjelenhet.” (Miklós P. 1977. 92.) A díszítmények vizsgálata lehetőséget ad a kutató számára a jelentés vizsgálatára.

¹⁹ Ezek a funkciók a vizsgálat során körvonalazódtak, ezeket lehetett megállapítani a gyűjtött szöveganyag alapján.

Élő tárgyon a használatban levő tárgyakat értem, ugyanakkor pedig azokat a tárgyakat, amelyek nem csak esztétikai funkcióval rendelkeznek. Ebből a premisszából kiindulva a múzeumi tárgy halott tárgy, mert eredeti funkciói korlátozottabban érvényesülnek, esztétikai funkciója dominál. Mivel a múzeumi tárgyakból indultam ki, terepen is főként az esztétikai funkcióval rendelkező tárgyakat mutatták nekem, ám fontosnak látom megemlíteni azokat a használati tárgyakat is, amelyek esztétikai funkcióval nem rendelkeznek.

Tárgyakhoz tartozó *világon* a használatból adódó kontextust értem. A múzeumi kiállításból nem tudjuk meg, hogy mire használják a kiállított tárgyakat, milyen képzetek kötődnek hozzájuk stb., ez a világ csak a terepmunka során tárulhat föl.

A vizsgált tárgyakat illetően két nagyobb tárgycsoporttal foglalkozom: lakástextilekkel és viselettel.²⁰ Előrebocsátanám azt is, hogy kb. 140 darabot tartalmazó tárgyhalmazon dolgoztam, amiből kb. 110 tárgy származik a múzeumból, a többivel pedig terepen találkoztam.

A lakástextiliák funkciótörténeti vizsgálata

A múzeumban található lakástextil jellegű tárgytypusok a következők: párna, lepedő, abrosz, asztalközép, törülközőkendő, falvédő. Ezekre a tárgytypusokra kérdeztem rá a terepen, és e tárgyhalmaz mellé kerültek olyan tárgyak, amelyek rávilágítottak a változásokra: a vetett ágy átalakult a divat hatására, és egy sajátos változata alakult ki, a régi tárgyaknak modernebb éltetési formái alakultak ki stb.

²⁰ Problémásnak találom a *viselet* terminust, hiszen általában a hagyományos öltözködés kapcsán szoktunk viseletről beszélni. Kérdéses tehát, hogy mennyire lehet a mai öltözetet viseletnek nevezni, hiszen ez az az öltözködésstílus, ami felváltotta a hagyományos viseletet. Véleményem szerint az, hogy ma már többnyire gyári készítésű ruhákat hordanak az emberek, még nem zárja ki azt, hogy ezek a ruhákat viseletnek tekintsük. Attól kezdve, hogy ez az öltözködési stílus valamennyire egységes a paraszti középgenerációt illetően, feljogosít arra, hogy viseletről beszéljünk. Azt viszont még hozzáteszem, hogy mivel itt főként a paraszti előállítású textiltárgyakat vizsgálom, a viseletről csak érintőlegesen lesz szó, és azokat a tárgyakat fogom előnyben részesíteni, amelyek falusi, főleg házi készítésűek.

Kissé problémás a funkciók tárgyak szerinti megítélése, hiszen ma már kevésbé használják ezeket a tárgyakat. Emlékeznek arra, hogy régen milyen funkciókat töltöttek be, de a különböző társadalmi változásoknak tulajdonítható újítások hatására ma – ha nem is teljes mértékben – de kicserélődött a lakástextília-állomány.

Az egyes tárgyak funkcióinak a megvizsgálása által nézzük meg, milyen volt, és mivé vált a lakástextília.

A **párnacsúpnak** többféle funkcióját ismerik. Ünnepi funkciója a vetett ágygal hozható összefüggésbe.

Ünnepek alkalmával – főleg a leányos házaknál – törekedtek minél szebben kidíszíteni a lakást, hiszen ekkor felerősödött a reprezentációs szféra. Ezért a legszebb párnákat tették ki, a legszebb abroszokkal terítettek, olyan tárgyakkal, amelyek a hétköznapokban nem voltak „kiállítva”.

Hásztán... má mikor melyik házbo nem laktak... akkor aztat, az állandóan ott volt nyáron... egisz nyáron... egisz télen. Ide karácsonykor vagy húsvétkor... itt ahol laktunk inkább olyankor. (K. I.)

A vetett ágyon az esztétikai funkció is rendkívül előtérbe kerül, hiszen ilyenkor a legszebb párnákat tették ki.

A párnák egy része ilyen ünnepi, esztétikai, illetve reprezentációs funkcióval rendelkezik. Esküvőkor, a rituális funkció mellett, a reprezentációs funkciójuk is megnyilvánul. Válaszúton a *menyasszony ruháit*, a kelengyét kiállítják: amikor a menyasszonyt átviszik a vőlegényes házhoz, vele együtt, a szekérrel, a kelengyét is átviszik, és közszemlére bocsátják. Ekkor is felvetik az ágyat, de sokkal díszesebbre:

Így inkább olyanko tették ki, amikor menyasszonyak vótak. Tették ki a telek közepére... hozták a menyasszonyt, hozták a ruhát is, s akko ki vót téve egy ágy, és akkor így fel vót vetve. Ahány lepedője volt, ahány fehér lepedője... me itt is van fehér lepedő is, látom, van ződ is vagy milyen... ződ, azt hiszem. Megint egy fehér, megint egy ződ, ahány... lepedője vót, akkor aztán vetették így ni fel... és azér vannak így itt is van három, kilenc párno van, látom (nézi a fényképet) mind a két felin fel vót őtöztetve a párno...

[Hogy körbejárták...]

Igen. Körbejárták... égyik felől vót a vágásos, s monda nekem az a csipke, amit mutattam, az elébb... (K. I.)

A díszes párna rituális funkcióban is megjelent. A halottas szokásokban a ravatalra, a halott fejéhez is, lábához is tettek egy-egy párnát.

És a párno... a feje alatt... hogy tettek egyet vagy kettőt... a feje alá...és az hosszú párno vót. S akko erre a végire is húztak, alol tettek színest, égszínkéket, és akkor átlátszott szépen és akkor errül is... az vót a feje alatt a halottnak. A vágásosnak... a lábánál csak így vót téve hosszábo... Amilyen hosszú a párno, csak réa őt téve... (B. Á.)

Ebben az esetben rendkívül fontos az, hogy díszített párna legyen:

Hát úgy alsó lepedőkkel alsóval, kivarratas csinálták a ravatalt, három lepedő volt, tettek két párnát a fejihez a ravatalon, mer nem tették koporsóba régen...

[Hát hova tették?]

Csináltok ravatalt...

[Igen...]

... s asztalt... s arra tették aztán, tettek szalmazsákokot, s arra tették a lepedőket is, aztán tettek két párnát a fejihez, és kivarratas párnahuzatok voltak... (M. A.)

Az ezeken a párnákon megjelenő motívumoknak is nagy jelentősége van, de ezzel a kérdéskörrel most nem célunk foglalkozni. E tárgy kapcsán egy érdekes halottas szokásra derült fény: a halottat Válaszúton nem teszik rögtön a koporsóba, hanem ravatalt készítenek, amit textíliákkal kidíszítenek. Valószínű, hogy itt is működik a reprezentációs funkció, hiszen egy temetés alkalmával az egész falu látja, hogy a halottas ház asszonyának milyenek a textíliái, de rendkívül fontosnak találom a rituális funkciót: ezekkel a textíliákkal, az ezeken levő motívumokkal valószínű, hogy a halott túlvilági útját igyekeztek befolyásolni.

A párna mágikus funkciójára következtethetünk abból, hogy a kisgyerek bölcsőjébe is tettek díszes, varrottas párnát, annak ellenére, hogy a bölcsőben rongálódott, mocskolódott a párna.

[A bölcsőben volt még valami szóttes?]

...Édesanyámnok vót hazulról hozva... kivarrva kéekkel, még szőlős mintás vót, fehér gyapottasvásznon ... mik abba nőttünk fel mind a hármon...

...na jó, de kispárno vót...

...Ekkora vót ni... az vót a böcsőbe. S csak égyik vige vót kivarrva, s a böcsőbe vót szalma... égy rossz ingalj... pendely, égy ócska pendely, avval le vót takarva a szalma...

[S akkor úgy emlékszik, hogy szőlőmintás volt?]

... az édesanyámé olyan kicsi szőlőmintás vót... (B. K.)

A gyerek ritkán kapott díszes tárgyakat, általában a fiataloknak, a házasság előtt állóknak tartogatták ezeket. Hogy mégis díszes a gyerek kispárnája az azzal magyarázható, hogy a rontástól elől védték a csecsemőt. Az sem véletlen, hogy ez a minta piros, hiszen a gyerek körüli rontáselhárító praktikákban gyakori ez a szín. Válaszúton nem tudják megindokolni, hogy miért díszített a bölesőben levő kispárna. Feketelakon:

Olyasmire valamire emlékszem, hogy kispárnát varrtak neki, hogy legyen a babának is, s kivarrták pirossal, hogy ne igiződjön, de olyan külön szöttes dolgokat a kicsiknek nem nagyon emlékszem ilyesmire. (M. E.)

Természetesen, ezek mellett a párnák mellett voltak olyanok is, amelyeket a mindennapokban használtak, amelyeken aludtak is. Ezek a legtöbb esetben nem voltak kidíszítve, csekély mintázatuk a szövésből adódott (pl.csíkozás).

Mára a hagyományos alakú párnacsúp szinte teljesen eltűnt, egyetlen funkciójában él tovább: a hétköznapiiban. Megfosztódva addigi funkcióitól, viselőpárnává degradálódott. A nehéz megélhetés miatt is, már a második világháborútól kezdve, a díszes ünnepi párnacsúpokat elkezdték „elviselni”:

Mér vegyünk másokat, me el kellett használni... Jött a háború, s nem volt miből s akkor el kellett használni azokat, amik voltak. (B. Á.)

Ennek a jelenségnek természetesen nem ez az egyetlen oka. Értékük csökkenésében az is fontos szerepet játszott, hogy az említett bútorváltozás miatt megszűntek a textília addigi funkciói is. Nemcsak a nehéz megélhetés, hanem a funkciótlaná válás is előidézte ezt a degradálódást:

(...) *most viselem én is, me a léányom má másféle stafirunggal ment férjhez. S akkor a ... nekem mind itt maradtak, s vót vagy húsz darabam vót... most kezdem viselni őket.* (K. I.)

A rituális életben is változások történtek. Az esküvői rítus során a kelengyét már nem kellett kiállítani, sőt a kelengye is megváltozott. A városra költöző fiatalasszonynak ezután kevésbé volt szüksége vetett ágyra való díszpárnákra, szőrlepedőkre stb., hiszen városon a divathoz kellett alkalmazkodni. Azok az asszonyok, akik lányaiknak mégis elkészítették a kelengyét, azóta is a ládában őrzik, vagy éppen mindennapi viselő textíliákként használják. Sőt, olyan esetekkel is találkoztam, hogy a saját kelengyéjére falun sem volt szüksége az asszonynak, így kérésemre a szekrény aljáról szedték ki a még össze sem varrt párnacsúpokot.

Utáno, utáno voltak ezek a rendes, a vásáriak, úgyhogy csináltak, csinálták ezt a négyszögűpárnákat, me régebben ilyen hosszúkásak voltak... aztán csinálták azt a négyszögű párnát, s akkor rendes párnahuzatokat használtak, én legalábbis, me én ezeket lánykoramba kivarrtuk s ottmaradt, me nem még csináltom ilyeneket, nem csináltom meg őket. Má kiment... má városon má kiment a divatból. Szóval már nem használtuk, na... (M. A.)

Érdekes tendencia figyelhető meg manapság, ami ezeknek a tárgyaknak egy újabb továbbélési lehetőséget nyújt: a most már városon lakó fiatalabb generáció e tárgyak megőrzésére inti az öregeket, vagy pedig elkéri, elviszi faluról őket:

Hanem aztán vótak... vótak... nekem is vót, de aztán elvitték... Csak most adtam oda a léányomnak őket nem régen. (K. I.)

Mindez azt bizonyítja, hogy a valamennyire tájékozott elszármazottak is értékelní kezdik hagyományaikat.²¹ Láthatjuk, hogy ebben az esetben átkerülünk egy másik értéksíkra, illetve egy új funkciót fedezünk fel. Itt már nem úgy fontos a tárgy, ahogy a pa-

---

²¹ Véleményem szerint itt a médiának (pl. a Duna TV műsorainak) is óriási szerepe van. Az adatközlők tudatát is meghatározzák ezek a hatások, és ők is sokszor eléggé furcsa módon, saját tárgyaikat elidegenítve maguktól beszélnek arról, hogy ezek a tárgyak milyen „értékesek”. Ez az érték azonban az, amelyet a városi ember tulajdonít nekik, és nem a saját világukból adódó érték.

rasztembernek fontos: az, hogy a kender elültetésétől kezdve a fonáson, később a szövésen az összeállításon, díszítésen keresztül egészen a rítusig a saját keze munkáját látja, olyan személyes viszonyt hoz létre a tárggyal, ami a modern ember számára már nem ismerős.²² Ezt a funkciót is a tárgyak továbbélési lehetőségeinek körébe sorolhatjuk.

Akárcsak a párnacsúp esetében, a **lepedőnek** is volt mind ünnepi, mind rituális, reprezentációs, illetve hétköznapi funkciója. A lepedő reprezentációs funkciója a már említett kiállított kelengye kapcsán jelenik meg: nemcsak a párnákat, hanem a lepedőket is kiállítják: ahány lepedője van a menyasszonynak, azt mind kiteszik, egymásra terítik a vetett ágyon. Az ünnepi vetett ágyon is reprezentációs funkciójában van jelen a lepedő.

A vetett ágyon ugyanúgy, ünnepi, illetve hangsúlyozott esztétikai funkcióban jelentkezik, rituális funkciója pedig a ravatal feldíszítése kapcsán kerül előtérbe. Mivel nincsen kápolna, a halottat otthonról temetik, és ravatalra helyezik a koporsót. Ezt a ravatalt valamivel le kell takarni, szükség van tehát a halottas lepedőre. Válaszúton azonban már nem a régi, díszített textíliákat használják, hanem a plébánia birtokában levő egyszerű fekete vászontextíliákat.²³

A ravatal feldíszítésén kívül a lepedőt szemfedélként²⁴ is használták akkor, amikor az embereknek nem volt lehetőségük gyári szemfedeleket vásárolni:

(...) akinek nem tudott venni ilyen fátyolt, az meg gyolcsot vett s kivágták... kicakkenezték egy varróné csinált belé cakkent s lyukat, s úgy kimintázto körbe... de akkor is...kidíszítették. (B. Á.)

²² Baudrillard ír a hagyományos és a modern lakásbelső, illetve tárgyak közötti különbségekről: „Mindaz, ami a munkavégzés mozdulategységében megne-mesedett (vagyis szimbolikus értéket kapott), ma el van fojtva.” (Baudrillard, J. 1987. 66.). Ugyancsak *A tárgyak rendszerében* írja azt is, hogy míg a hagyományos világban a tárgyak önmagukban hordják lényegüket, szépségüket, jelentésüket, a modern korban a tárgyak rakosgató, „kombinatorikus” játékában merül ki minden.

²³ Feketelakon, ezzel ellentétben, ma is hímzett szötteslepedőkkel díszítik fél a ravatalt.

²⁴ Ez esetben a szemfedélt azért tárgyaljuk a lepedőnél, mert bár funkcionálisan alaposan különböznek egymástól, formailag azonosak.

Láthatjuk, hogy itt is mennyire fontos az, hogy a lepedő/szemfedél ki legyen díszítve. Mára ez a szokás kissé megváltozott, de az az alapelv, hogy a halottas lepedőnek, illetve a szemfedélnek díszesnek kell lennie, ma is él. Szóttas-varrottas halottas lepedőt ma már senki sem készít, hiszen már nem is szőnek, nem is varrnak. Akinek van régi lepedője, azt teszi a ravatalra, akinek pedig nincs, az csináltat. Fontos azonban, hogy ezek a készített lepedők is ki legyenek díszítve, képzett varrónók által ki legyenek hímezve, gépi hímezéssel.

Mágikus funkcióval is rendelkezik a szemfedél: a koporsó be-
szegelése előtt ebből a szemfedélből tépnek azért, hogy ha a halott visszajárna, ennek a darabnak az elégetésével el tudják majd úzni a lelkét. A szemfedél kapcsán említették azt az elterjedt képzetet is, hogy a halott orránál egy kicsit meghasítják a szemfedeleket. Ennek a magyarázatát Válaszúton már nem, de Feketelakon még tudják: e hasadékon száll el a halott lelke.

Mindezek mellett mindennapi funkciója is van a lepedőnek, amely máig is él. Itt jegyzem meg azt is, hogy az itt lepedőnek nevezett tárgy formailag megoszlik: egyik változat a hagyományos szóttas-varrottas fehér lepedő, a másik a színes szőrlepedő, amelyet ma is használnak. A fehér lepedő kizárólag viselő-hétköznapi funkciójában él, díszített változata teljesen eltűnt. Az egyszerű, díszítés nélküli szőrlepedőnek hétköznapi funkciója mellett ünnepi funkciója is él, akkor is, ha ez nem kizárólagos, hiszen a szőrlepedő mellett ma már a perzsaterítő is megjelenik.

Azt mondhatjuk tehát, hogy a fehér lepedő, mind mindennapi, mind rituális, illetve mágikus funkciójában, ha megváltozva is kisé, de tovább él. A szőrlepedő pedig máig használt tárgy ágyterítői funkcióban.

Az **abrosz** többféle lehet: ünnepi abrosz, rituális funkciójú, esküvőkor, temetéskor használatos abrosz, lehet a tisztaszoba reprezentációs értékű tárgya, vagy a „menyasszony ruháinak” egyik darabja, és lehet viselő abrosz. Nemcsak funkcionálisan, de formailag is többféle. Ezúttal a szőrabroszt, illetve a szóttas-varrottas fehér abroszt egy helyen tárgyaljuk, a harmadik válfajt pedig – az asztalközépet – külön.

Ünnepekkor, akárcsak a vetett ágyat, az asztalt is díszesen megterítik:

[S akkor ilyen ünnepi abroszok voltak, ugye? Külön, amit csak ünnepekkor tettek fel?]

Igen, hogyne... Mer akkor mindig...

[Azok nagyobbak voltak?]

Nem nagyobbak, me rendes abrosz volt, csakhogy mindig tett egy fehér abroszt alol. Egy fehérret s akkor a zódet fejl, s akkor szép asztalközép volt... Igen... az asztalközép csak akkora volt, né... (K. I.)

Több abrosz kerül ilyenkor az asztalra. Attól függően, hogy milyen alkalomról van szó, az asztal is díszesebb, vagy kevésbé díszes. A múzeumi asztalon három nagy abrosz van – ez a terítés csak a nagy ünnepeknek jár ki, azoknak az ünnepeknek, ahol a reprezentációs szférának is nagy a fontossága. Ezekben az esetekben több abroszt is kitesznek azért, hogy dicsérjék a ház asszonyát, és a legszebbeket teszik ki.

Estküvőkor is szépen rendbe tették a házat... amelyikek vótak a legszebbek, aztat tették ki az ágyon, hogy szép legyen. (B. Á.)

A mindennapi terítés csak két abroszt feltételez: egy szőrabroszt alól és egy asztalközépet felül. Az ünnepi szobabelső kialakításakor arra is törekednek, hogy a vetett ágyon, vagy ma már az egyszerű ágyon levő szőrlepedő és a szőrabrosz egyforma legyen szín és minta tekintetében.

A rituális alkalmakkor használt abrosz és az ünnepi abrosz sokban nem különbözik egymástól, legfeljebb annyi eltérés lehet, hogy rituális alkalmakkor több textíliát tesznek ki, több abrosz kerül az asztalra.

A menyasszony ruháinak reprezentációs funkciója a kiállítás-kor kerül előtérbe. Ugyanúgy mint a lepedőket, az abroszokat is kiállítják a vetett ágyon.

A viselő, hétköznapi abrosz rendszerint egyszerű, nincs rajta semmi díszítés. A hagyományos, házi előállítású abrosz ma már teljesen eltűnt, egyáltalán nem készítenek ilyeneket, sőt a meglévők is ritkán vannak használatban. Ha mégis használatba kerül egy-egy ilyen abrosz, akkor az főleg rituális alkalmakkor történik, és főleg az idősebbek használatában jelentkezik. Leggyakrabban

az abrosz gyári előállítású változatait használják, például a damasztabroszt, a gépi hímzésű abroszt, és nem a díszített, házi készítésű változatokat.

Az abrosz harmadik válfaja az **asztalközép** – a neve is jelzi, hogy az asztal közepére, a szőrabroszra teszik –, amely funkcióiban teljesen megegyezik a fehérabrosszal. Az asztalközép ma is élő tárgy, kis terítőként akárhova helyezhető. Még az új, modern bútorok világába is beilleszkedik, hiszen a kisasztal abrosza lehet. Gondolom, ezzel magyarázható, hogy bár formailag stabil, díszítés tekintetében több változata is van: lehet hagyományos vagdalásos vagy keresztzemes díszítésű, de lehet gyári készítésű hímzett is.

A **törülközőkendő** az egyik legérdekesebb darabja az általam vizsgált tárgyanyagnak. A hétköznapi-viselő funkcióján kívül már szinte egyetlen funkciója sem ismert, pedig rendkívül gazdag funkcióköre volt. Lakástextíliaként az ünnepi lakásbelsőt díszítette:

Ott is voltak, voltak ilyen porcelán tárgyérok, amilyen van Zoltinál is asszem tőlünk is van vagy kettő, fel vótak a szegbe akasztva... a falba verve s ünnepnap, azok össze voltak így fogva s keresztül vót téve a tárgyéron...

Ágnis néni: Há min Zoltikánál, ahogy...

[Így vannak, persze.]

Na, édesanyámnál úgy volt. Ünnepnap mindig kirakta.

[Csak ünnepkor tették ki...]

Csak ünnepkor... (B. K.)

Ugyancsak ünnepekkor függönyként is használták ezeket a törülközőkendőket:

(...) édesanyámnak voltak törülközői... de má nem tom egy ha még van belőle... hogy azokat tette függönynek, itt mind függönyek voltak... az édesanyámé meg alul csipkével vótak... fogdasva és kivarrva késsel és pirossal, volt amelyik késsel volt... volt késsel és pirossal. (B. Á.)

Ünnepi funkciójához hozzátartozik a reprezentációs és az esztétikai funkció is, hiszen egy ünnep alkalmával ezek is működésbe lépnek. Például a karácsonykor vagy húsvétkor kitett törülközőkendőket az ünnepek alkalmával látogatóba jövők egyaránt láthatták, de fontos szempontot jelentettek a házasulandó legények szemében is: ha szép volt a lakás a karácsonyi kántálás, illetve a

húsvéti öntözés alkalmával, nagyobb volt a valószínűsége annak, hogy abban az évben a ház eladósorban levő leánya férjhez megy. Válaszúton az ünnepi törülközőkendőket általában az erre a célra használt rúdra aggatták, és így díszítették az ünneplő szobabelsőket. Rituális funkciójuk egyaránt megjelenik az esküvő, illetve a temetés kapcsán. Ilyen törülközőkendővel tették be a halottat a koporsóba:

[Más ruha, a halottas lepedőn kívül nem volt a temetésen?]

Nem tudom. Esetleg hallani hallottam, hogy mondták, hogy hát nem fogták meg a ruhájávol, és bétették a koporsóba, hanem tettek két törülközőt alájo. (...) Azak varottasak, vagy szóttések. Me vót, amelyiket szótték... A végén körülbelül egy ekkorának szóttek valami mintát beléje s akkor... (K. I.)

Erre a válaszútiak már nem emlékeznek, de más mezőségi falvakban, mint például Feketelakon is, ugyanilyen kendők díszítettek a koporsó két oldalát is. Ezek rendszerint kicsüngtek a koporsófedél felszegezése után is.

Tettek kendőket is rigebben, de most má nem tesznek, me rigebben tettek két kendőt... égyet a láboihaz úgy keresztül le, s égyet a fejihez mind úgy. S aztán tették a koporsót fel réájo. (V. R.)

Mint majd később meglátjuk, itt is fontos az, hogy milyen díszítmény van ezeken a törülközőkendőkön. Válaszúton nem különböztetik meg a halottas kendőket a más funkcióban szereplő törülközőkendőktől sem formailag, sem díszítmény tekintetében, de Feketelakon igen:

Ezeket a törülközőknek... mindegyiknek megvolt a maga... a használati helye, hogy mire használták. Volt, ami volt halottas, amit a koporsóba tettek, volt, amelyiket odaadták a kikérőnek, amikor menyasszony után mentek... (M. E.)

Moldvában azt tartják, hogy a halott a temetési menet elé terített kendőn megy át a túlvilágra.²⁵ Sem Válaszúton, sem Feketelakon nem él ez a képzet, de a tárgynak a temetési, illetve esküvői

²⁵ Nemcsak a halottas rítusokban, hanem szinte minden átmeneti rítusban megjelenik a *hosszú abrosz*: „Olyan volt tehát, akárcsak a palló, hisz legtöbbszor ez is küszöböt jelzett: a hosszú fehér vászon leánysorból asszonysorba, legénysorból emborsorba, vagy ugyanúgy: e világból a másikba vezet.” Szentimrei J. 1981. 252.

ritusban való jelenléte utalhat arra, hogy itt is ugyanezt hitték. Feketelakon, az említett szokás mellett még ma is él egy másik. Azok az ökrök, amelyek a koporsót a temetőbe szállítják, illetve azok, amelyek a menyasszonyt a vőlegényes házhoz viszik, a szarvukon ilyen törülközőkendőket viselnek. Válaszúton ma már sem a halottat, sem a menyasszonyt nem ökrökkel szállítják, hanem lovakkal, ezért ez esetben azt a magyarázatot tartom valószínűnek, hogy a funkció eltűnése okozta a tárgy eltűnését.

Az esküvő során, nemcsak az ökrök szarván, de a gazda/kikérővőfély kosarán is megjelenik a törülközőkendő: Válaszúton már nem, de Feketelakon még a hetvenes években is élt az az esküvői szokás, hogy amikor a gazda kikéri a vőlegényt, illetve a menyasszonyt, egy kosarat visz nekik, amelyben a hagyományos rituális eledelek vannak, kenyér és bor:

A vőfélynek...A kikérővőfélynek adták azt a törülközőt, amit beletettek a kosárba, amikor mentek menyasszonyért vagy vőlegényért... s akkor ki kellett kérje a menyasszonyt s a vőlegényt.

[S mi volt ebben kosárban?]

S vitte a kalácsot és bort, s arra réa volt terítve avval a szép... kézimunkás, hímzett...

[S azt azután a kérő kapta meg?]

Nem. Azt a kérő, amikor kikérte a menyasszonyt, odaadta a fiataloknak, s azt megtartották, hogy az életbe hordozzon nekik szerencsét. (M. E.)

Válaszúton erre már nem emlékeznek, de azonos szokáskörből van szó. Válaszúton is ugyanúgy zajlott az esküvői szertartás, mint más mezőségi falvakban: itt is volt kikérés, voltak vőfélyek, akik ugyanúgy voltak felöltözve, mint Feketelakon, Buzában, Palatkán stb., ugyanúgy vitték a vetett ágyat a vőlegényes házhoz stb.

Reprezentációs funkciót tölt be a törülközőkendő abban az esetben, amikor *takaróruhaként*²⁶ a beteg asszonynak visznek benne ételt, vagy az újabb változat szerint a beteg asszonynak vitt ételeskosárra terítik:

Ágnis néni: A kosárro tették...

²⁶ Formailag ingadozó a takaróruha: hol négyszögűnek, hol hosszukásnak említik, ezért itt a törülközőkendőknél tárgyaljuk. Ugyanakkor sok esetben emlegetik *takaruhaként*.

Nem kosárbo vitték, a takaróruhábo... vót a ... mivel mentünk a bálbo, az vót a ... beteg asszonyhaz is...tettek egy tángyért egy lábos... egy tángyért alol, belé a levest... a húst, sült húst vagy mi vót... s téasztát, de legtöbb a régen az izé vót, a piskóta...

Agnis néni: Na, és akkor úgy fogták össze... ni a négy sarkát csak, és úgy maradt a füle s úgy vitték...

[S akkor ez kocka volt...]

Hát nem éppen, kicsit hosszukós. Ilyen hosszú vót ni, mint ez az asztal. Ilyen hosszú vót, mint ez az asztal s körülbelül ilyen széles... nekem megvan. (B. K.)

Amint az adatközlők szövegéből is kitetszik, két változat volt: teríthették kosárra, de vihették csak ebben az ételt úgy, hogy bele-takargatták. Amellett, hogy fontos volt, kinek milyen szép a takaróruhája, valószínűnek tartom, hogy a beteg asszonyra irányuló rontás elhárításának a céljából is fontos lehetett a törülközőkendőn megjelenő dísz-, illetve maga a törülközőkendő.²⁷ Egy gasztronómiai szokást is megismerhettünk ennek a tárgynak a kapcsán: *beteg asszonyhoz*, tehát a szülés utáni hathetes periódusban levő asszonyhoz általában levest vittek (másik adatközlő szerint mindig húslevest) és sült húst, krumplival, legtöbbször krumplipürével. Édességként régen piskótát sütöttek neki, ma azonban általánosan elterjedt szokás az, hogy tortát visznek. A szokás is változott, hiszen most már csak a legközelebbi rokonok mennek el a beteg asszonyhoz, régen viszont sokkal nagyobb volt a látogatók száma. A szomszédoknak és a távolabbi rokonoknak is kötelességük volt meglátogatni és segíteni a munkaképtelen anyát. Ugyanakkor a különböző rokoni, szomszédsági stb. kapcsolatoknak a megerősítését is szolgálta ez a szokás.

Egy újabb kori szokásban is fontos tárgyi elem a törülközőkendő: a *kosaras bállokba* vitt ételeskosarakat törülközőkendővel/takaróruhával terítették le. Természetesen itt is erős az esztétikai és a reprezentációs funkció, hiszen ezek a bállok is a párkapcsolatok lényeges ösztönzői voltak. A kosaras bálba menő leány

²⁷ Előrebocsátom, hogy a vizsgált tárgyak közül általában azok díszítettek, amelyek valamilyen rituális-mágikus célt szolgálnak. Az eddig mondottakkal is bizonyítható ez, hiszen láttuk, mennyire fontos az, hogy például a halottas textíliák díszítettek legyenek.

textíliának szépeknek kellett lenniük azért, mert a tárgy a használójának a képességeire mutatott rá: ha szép volt a kendő, ez azt jelentette, hogy ügyes kezű a készítője.

Ma a törülközőkendő kizárólagosan mindennapi/viselő funkciójában él: konyhai törlőruhaként és törülközőként. Ezt bizonyítja az is, hogy míg abroszt, lepedőt bővében találtam terepen, törülközőkendővel ritkábban találkoztam. Emlékeznek rá, tudják, hogy milyen funkciói voltak, de mivel a funkciók megszűntek, a tárgy is eltűnt.

Végül, az utolsó tárgytípus, amit vizsgálok, a **falvédő**. A múzeumban levő falvédő nem válaszüti eredetű, de ez a tárgytípus egységes formájú és díszítésű volt – akárcsak a többi tárgy – Mezőség nagy részén. A régi változatában szöttes előállítású darab újabb változata gyári, előrajzolás után kivarrt, vagy pedig egyszerűen festett. Mai használata általánosan elterjedt, még a polgári jellegű falusi lakásbelsőben is helyet kap.

Mint láttuk, a lakástextíliák nagy részének az eltűnését nagymértékben a bútorok újabb változatainak a megjelenése idézte elő. Másik ok lehetne azonban az, hogy megváltozott a szokásrend: bizonyos rítusok megváltozásával, a tárgy funkciótlaná vált és eltűnt. Harmadik okként egy technológiai okot említenék. Míg régen a paraszti kultúrában az emberek maguk állították elő mind bútorait, szerszámaikat, mind textíliáikat, ma már sokkal egyszerűbb és olcsóbb, sőt kevésbé fáradságos eljárás, ha a boltból vásárolják meg ezeket a tárgyakat. Ezúton viszont megszűnik a tárgynak specifikus, csak egy falura vagy egy vidékre jellemző egyedi stílusa, és uniformizálttá válik. Ugyanakkor, ezzel egy időben eltűnik a tárgy és ember közötti intim kapcsolat is.²⁸

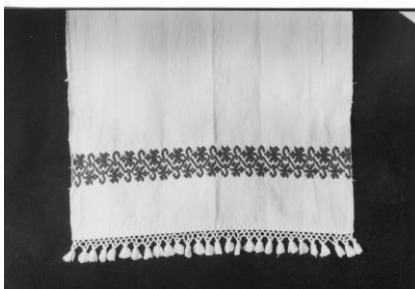
E fejezet befejezéseként rögzítsünk néhány tárgytörténeti adatot. A textilkultúra megváltozásában több társadalmi változás is szerepet játszott. Az okok közül legfontosabb az, hogy az 1960–70-es évektől kezdve az asszonyok is munkába álltak, elmentek

---

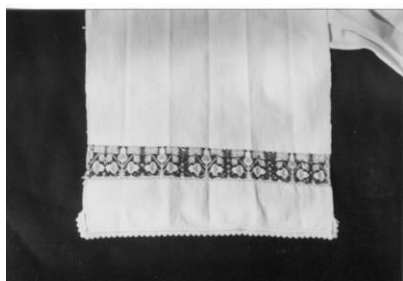
²⁸ Baudrillard szerint mivel a mai ember a boltból vásárolja meg a tárgyait, már nem ismeri azok előállítási technológiáját: „Ma a »vasárnapi autósok« világában élünk, ahogyan G. Friedmann jegyzi meg, az olyan emberek világában, akik soha nem hajoltak autójuk motorja fölé, és akik számára a dolgok működése nem csupán valamilyen funkció, hanem rejtély is.” Baudrillard, J. 1987. 137.

1. kép

2. kép

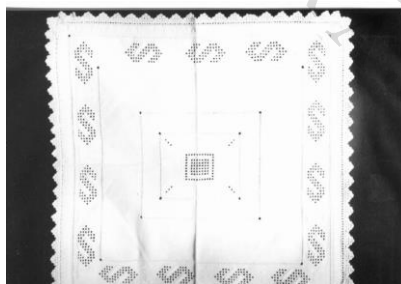
3. kép.

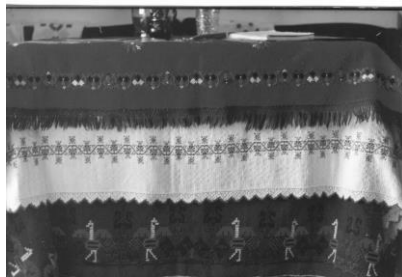
4. kép

5. kép

6. kép

7. kép

8. kép

9. kép

10. kép

városra – a válaszütiak főként Kolozsvárra – dolgozni. Ez nagymértékben kihatott az addigi életritmusra, munkamegosztásra, munkavégzésre. Mivel télen is dolgozniuk kellett, felborult a hagyományos munkarend, amely szerint még az asszonyok télen, az üres idő kitöltése céljából szóttek, fontak. Ám a hagyományos női mesterségek eltűnése nemcsak ezzel magyarázható. Városra kerülve az addigi egységes paraszti ízlés és értékrend is megbomlott: fontosabbá vált számukra a városi divat követése, mint a hagyományos tárgyi kultúra. Ugyanakkor gazdasági okokkal is magyarázható ez a változás, hiszen egyszerűbb volt a gyárban kapott fizetésből megvásárolni a sokszor olcsó divatcikkeket, mint fáradságos fizikai munkával otthon előállítani őket. Végül egy külső okot is megemlítenék: a negyvenes évektől adatközlőim szerint teljesen eltűnt a boltokból a gyapot, az az anyag, ami a házi előállítású textíliák alapanyagaként szolgált addig. Végső soron ez is hozzájárult ahhoz, hogy ma már nagyon ritkán állítják fel a szövőszéket, ám

ha fel is állítják, főként rongyszőnyeget vagy legfeljebb gyapjúlepedőt, ágyszerítőt szőnek.

A vetett ágy az 1950–60-as évektől kezdve egyes esetekben teljesen eltűnt, más esetekben átalakult. Ezt a változást nagymértékben a bútorok modernebb változatainak a megjelenése idézte elő:

(...) Amióta már bejött ez a modern bútor, akko má gátá, má nem még ment az hozzá, vót a rekamír vót a hogymondják, akko má nem ment, na. Van negyven éve.

[S ilyen soknyüstös szőtttest, terítőket, ilyeneket azért még tesznek? Ma még használnak ilyeneket?]

Agnis néni: Má nem csináljuk.

Most má mindenki ráment a perzsáro, aztán a perzsa nem menyen ezekkel... (nevetés)... csak a gyapjú, ahun teszik a kendőket... lehet, hogy vannak falvak, ahol csinálják ezeket, de má... há mi... én hatvanba mentem férjhez... s akko volt kiadva a legelső bútor, az a „munkásbútor”, duplaágy, kicsi asztal, egy toálett, s aztán a hat párnát oda s a paplanyt s az volt, na... az hatvanba volt. (Név nélkül)

Természetesen nem mindenkinek volt lehetősége rögtön új bútort vásárolni, így igyekeztek a meglévőt hozzáigazítani a divathoz. Ennek eredményeképpen alakult ki a vetett ágy egy újabb változata, amelyen már nincsenek kirakva a párnák, hanem le vannak takarva az ágyszerítővel. Ennek az új változatnak a kialakulását egy másik dolog is előidézhette, éspedig az, hogy az új bútoroknak nem mindig volt ágyneműtartója. Míg régen a vetett ágy az ágynemű tárolására is alkalmas volt, az új helyzetben nem volt mit kezdeni vele, ezért az ágyon hagyták, de letakarták.

A vetett ággyal együtt eltűnt a díszített lepedő és a díszített párna is. A modern lakásbelsőbe már nem illett a falra, tányérokra akasztható törülközőkendő sem, így az is eltűnt. A gyári abroszok megjelenésével az abrosz fehér változata is eltűnt, helyét átvette az 1970-es évektől a gépileg hímzett abrosz, de mind a lepedő, mind az abrosz tarka (legtöbbször zöld) változata ma is él.

A rituális funkciójú tárgyak esetében kissé más a helyzet, hiszen itt több régi tárgy még az 1960–1970-es években is használatos volt. Ekkor halt ki az a generáció, amely még megkövetelte hozzátartozóitól, hogy a régi szokás szerint temessék el. Például a

halottas lepedőről úgy szereztem tudomást, hogy egyik adatközlőm mesélte, hogy az édesanyja kívánsága az volt, hogy őt (az 1970-es években) a régi szokás szerint, halottas lepedőkkel feldíszített ravatalról temessék el. Ez esetben a régi tárgyak rituális funkcióban való továbbéléséről beszélhetünk. Ez a jelenség a továbbiak során más tárgyféleségek esetében is többször megjelenik.

A viselet funkciótörténeti vizsgálata

A második nagy tárgye gyűttest az öltözetdarabok alkotják.

A dolgozatnak nem volt célja kimerítő viseletkutatótást végezni, de mivel egy közösség textilhasználatához a lakástextíliákon kívül a viselet is hozzátartozik, ezt a kérdéskört is érinteni fogjuk. Ugyanakkor, mivel kitüntetett célunk a múzeumi tárgyak világának, illetve e világ változásainak a felvázolása, a múzeumi viseletdarabokra is rákérdeztem.

Az alábbi viseletvizsgálat során fontos elkülönítő szempont lesz az, hogy házilag készített, vagy gyári előállítású viseletdarabról van szó. Előrebocsátom, hogy a gyári készítésű ruhadarabokkal csak érintőlegesen foglalkozom, és a hangsúlyt a népi, kézműves darabokra helyezem.

Míg a hagyományos lakástextíliák nagy részét még ma is ismerik, a régi – múzeumban látható viselet – mára teljesen eltűnt, adatközlőim még a saját nagyszüleiket sem látták ilyenben járni, tehát nagyon kevés információjuk van ezekről. A viselet csak érintőleges vizsgálatának az egyik oka tehát az, hogy ez a hagyomány teljesen eltűnt.

Azzal a viselettel, amire még emlékeznek az adatközlők, illetve amelyet az adatközlők nagy része még ma is használ, a szakirodalom igen keveset foglalkozott. Ezt a viseletet ma a parasztasszonyok középgenerációja használja, a fiatalabb generáció ugyanis már a mai, városi ruhákba öltözik. A férfiviselet furcsa módon sokkal inkább átalakult, mára már teljesen eltűnt mindenféle paraszti sajátossága, és teljesen megegyezik a „polgárinak” nevezett viselettel. Darabjai a pantalló, a gyári ing, esetleg a mellény, a kalap.

A továbbiakban érinteni fogjuk ugyan a viseletdarabokat, de a hangsúlyt azokra a tárgyakra helyezzük, amelyek házilag, illetve a parasztasszonyok által kézileg vannak előállítva. Ugyanakkor azoknak a tárgyaknak a vizsgálatára is kitérünk, amelyek, ha ki is veszték a mai viseletből, de funkcióik rekonstruálhatók.

A viselet kutatásakor fontos szempontokat adott Kós Károly a mezőségi viseletről írott rövid tanulmánya.²⁹ Az általa említett ruhadarabokból ma nagyon kevés él még, illetve azok élnek, amelyeket ő akkor újfajta viseletként írt le: a *fersing*, a *lékri* és/vagy a blúz. Férfiviseletben ma már az sem él, amit a szerző akkor még újként értékel. Eltűnt már a bricsesz, a Mezőségen *priccses nadrágnak* nevezett darab is.

Amennyiben a régi viselet a múzeumi anyag alapján, illetve az adatközlők emlékei alapján rekonstruálható, az alábbi ruhadarabokat tartalmazta. A női viselet díszes, szöttes anyagból készült, derékban beráncolt *kerekszoknyát*, berakott³⁰, díszített kötényt, kézzel hímzett vászon- vagy gyolcsinget, mellényt vagy szűcs által készített hímzett bőrmellrevalót³¹, *vásári* fejkendőt tartalmazott. Ezen kívül természetesen a viselet részei voltak az alsóruhák is: a mellény, az *ingalj* (pendely), és az alsószoknya. A férfiviseletnek része volt a posztóból készült *priccses nadrág*, a vitézkötéses szőrnadrág, illetve a vászongatya, a kézi hímzésű vászon- vagy gyolcsing, a posztómellény és a posztókalap vagy szalmakalap. Ugyanúgy, mint a női viselet esetében, itt is lehetett téli viselet, amit viszont nem tudunk rekonstruálni.

Ez a viselet mára átalakult. A mai középgeneráció viseletének női: ing helyett blúz, lékri, egyszerű, díszítetlen körszoknya, amely gyári anyagból készül, esetleg kötény, gyári fejkendő, és természetesen, női alsónemű: kombiné, melltartó, női alsó, harisnya. Míg a női viselet tekintetében különbséget lehet tenni a városi és a falusi viselet között, a férfiviseletben szinte semmi eltérés nincs: pantalló,

²⁹ Kós K. 1972. 192–194.

³⁰ A berakott szoknyának a ráncai vízzel rögzítettek, ezért olyanok, mintha levasalták volna őket. Ezzel szemben a lerakott szoknya ráncai csak a derékban simulnak egymás mellé, a szoknya többi részén pedig nem.

³¹ Ilyen bőrmellrevalóval ma is találkozhatunk a mezőségi Keszűn, ünnepi funkcióban. L. erről még: Kós K. 1979.

gyári polgári ing, kalap, esetleg mellény. Ami különbséget mégis megállapíthatunk a városi és a falusi viselet között az lehet, hogy városon a férfiak ritkábban viselnek kalapot.

A kutatás során a múzeumi anyagra alapoztam, a tárgyakhoz tartozó kontextus érdekelt elsősorban, és nem a mai paraszti textilhasználat egészének a vizsgálatát tűztem ki célul. Ebből kifolyólag csak érintőlegesen foglalkozom bizonyos tárgyakkal, és előnyben részesítek másokat.

A felsorolt régi tárgyak némelyikéről az adatközlőknek semmiféle információja nincs, de előnyös volt a terepmunka abban a tekintetben, hogy ezeken a tárgyakon kívül újakról is sikerült adatokat szerezni. Ilyen például a jegykendő funkcióban használatos egyszerű zsebkendő, vagy a még ma is használatos *kontyolókendő*, ugyanakkor ezek közé az új tárgyak közé tartozik a ma már alig ismert, de nagyon régi tárgytypusunk is, a halottasharisnya.

Az **ingnek**, legyen az akár női, akár férfing, négy funkcióját ismerik. Rituális funkciójában lehet halotting vagy menyasszonyi, vőlegényi ing, de konfirmáló ing is, ünnepi funkciója ettől nem sokban különbözik, esetleg kevésbé díszes, a viselő-hétköznapi ingek pedig teljesen díszítetlenek. Negyedik funkciójuk a mágikus funkció.

Halotting ma már nincs, de emlékeznek arra, hogy volt, sőt egyes adatközlők még a közelmúltban (az 1980-as években) is ebben temették el hozzátartozóikat:

Há volt, akit úgy temettek el a régi embereket, volt akit gatyába s ingbe... temettek el, öregek voltak...

[S az volt, hogy el kellett készíteni a ruhát előre... tehát...]

...há má megvót sok öregnek készen volt a gatyájo, inge amikor meghal, készítették... régen, me volt a nagyapám is, tudom, hogy má készen volt neki gatyájo, inge, hogy a ... úgy temessék el, azt már előre elkészítették.

[S az nem volt kivarrva?]

Nem, itt nálunk nem volt kivarrva, csak rendesen meg volt csinálva. (B. K.)

A *halotting* mellett ismerik a *vőlegényinget* is, amelyet a menyasszony kell megvegyen a vőlegénynek:

[*S az volt, hogy a menyasszony kellett adjon a vőlegénynek inget?*]

Ágnis néni: Itt nálunk nem vót.

...vót olyan... van olyan, aki akart adni, hogy adott inget, van olyan, de ritka eset... ritka eset vót. (B. K.)

[*S a menyasszony nem ad semmit, például az anyósának, vagy másnak?*]

Nem. Esetleg a vőlegénynek szokott venni vagy varrni, vászonbúln inget, de az már rendes ilyen városi. Városi ingek, nem falusi. (K. I.)

Egyes adatközlők már nem emlékeznek erre a szokásra, ám a másik adatközlő szövege a vőlegénying meglétét bizonyítja. Ebből a bizonytalanságból arra következtethetünk, hogy mivel ma már nem élő szokásról van szó, kezd veszíteni fontosságából, kezdik elfelejteni. Formailag semmi specifikuma nincs ezeknek a tárgyaknak, illetve nem emlékeznek rá, ami érdekes, az a hozzájuk kapcsolódó tudás. Az emberek készülődtek a halálra, előre elkészítettek ruháikat, tudatában voltak annak, hogy előbb-utóbb be fog következni. A többi rituális tárgy, például a halottas lepedő, vagy a halottas törülköző ki volt díszítve, ezért eléggé furcsának tűnik az, hogy a halottingen nem volt dísz. Ugyanakkor például a feketelaki halottingek ki voltak díszítve. Ez a díszítetlenség azzal is magyarázható, hogy Válaszútról sokkal hamarabb tűnt el az ing, mint Feketelakról, ahol még ma is találunk a faluban ilyen ingeket. Általában egy-egy díszes textil teljes eltűnését a dísz eltűnése előzi meg, így lehet, hogy adatközlőim emlékezetében már csak ez az utolsó változat él.

Az ingeket mágikus célokra is használták: Feketelakon gyakorlott szokás az, hogy a lány szerelmi varázslás céljából a nézőnővel olvastat a legény ingére, abban a hitben, hogy ezáltal megköti a legényt is. Ugyanakkor élt egy másik szokás is Feketelakon:

Úgy jutott hozzá, hogy a fiú ne is tudja, elvitte, s visszavitte, hogy járjon vele. Vagy hogyha örökre magához akarta kötni, nem tudom, hogy mikor... amikor valaki meg volt halva, akkor becsomagolt oda valami darabot az ő holmijából, s eltemették a halot-

tal, azt mondták, hogy az el volt temetve, meg volt csinálva, s a csinálmányt eltemették, nem lehet többet visszacsinálni. Mít tudom én, Melinda, ezeket csak a bábák tudták. (M. E.)

Válaszúton is ismerik ezt a szokást, ám tagadják azt, hogy a faluban bárki is ilyesmivel foglalkozna:

[A nézőnőhöz inget nem vittek? Hogy arra olvasson, s azzal kössék magukhoz a legényt?]

Hát vótak itt falukan...

Ánis néni: ...falukan vótak...

...vótak falukan, aztán aki hallott ...ment, hogy az jósoljan nekie valamit, hogy mondjam, de itt nem igen jártok a magyarak. (B. K.)

Azért nem tartom elképzelhetetlennek ennek a szerelmi varázslásnak a válaszúti meglétét, mert szerte a Mezőségen még az emberek ma is járnak jósolni, kötni, oldani, a különbség csak annyi, hogy míg régen a nézőnőhöz jártak, ma a román papot látogatják.³²

Az ing nemcsak rituális és mágikus funkcióban élt, hanem ünnepi és viselő funkcióban is, de erre ma már egyáltalán nem emlékeznek. Az egyik adatközlő bevallása szerint már a nagyapja sem járt ilyen ingben.

A vőlegényinghez kötődő szokás ma is él: a menyasszony ma is megvásárolja a vőlegénynek a fehér inget, ezzel azonban ennek az ingnek a lényegisége tűnik el. Régen a menyasszony maga varrta a vőlegényinget, és azért ajándékozta a vőlegénynek, hogy ezzel saját magát, saját ügyességét, tehetségét – saját keze munkáját ajánlhassa fel jövődóbeli férjének. A mai változat üres forma, el-tűnt a szimbolikus tartalom.³³

A halotting mellett a másik rituális temetési tárgy a halottas **gatyá:**

³² Ilyen látó pap ma a Mezőségen a boncnyíresi (Bont) román pap.

³³ Baudrillard így ír a tárgyakról: „a tárgyaknak (...) gyakorlati funkciójukon kívül egy alapvető formaadó, tartalmazó funkciójuk is van, amely a képzelet világához tartozik. (...) Ilyeténképpen egy egész világnézet visszatükrözőivé válnak, amelyben minden egyes lényt mint egy-egy »interioritás-edényt«, a viszonyokat pedig mint szubsztanciák transzcendentális kölcsönviszonyait kell felfognunk.” (Baudrillard, J. 1987. 31–32.)

Igen... és a régi öregeknek megvót a bő gatyájuk, a fehér bő gatyájuk, a fehér ing és avval temették el.

[És az ki volt varrva, vagy nem?]

Nem volt.

Ágnis néni: A bő gatya? Rojt vót alól.

Rojt, igen, olyan izé... olyan prémje vót, úgy mondják...

Ágnis néni: Olyan körbe, igen.

Az alján.

Ágnis néni: Körbe vót rávarrva.

Nem vót megrojtözva, hanem mint miko kihúzzák a szalokat, és itt aztán azsúrral meg van varrva... úgy vót. Nem vót úgy hogy rojt legyen.

Ágnis néni: Vót rojtja...

A nagyapáménak nem vót...

Ágnis néni: Izének... nénikának az apjánok, János bácsinak ott vót, ott hatta, elhoztam onnat.

A rojtot elhoztad?

Ágnis néni: Elhoztam. (B. K., B. Á.)

Láthatjuk, hogy a halottas gatya a mai adatközlők emlékeiben ingadózó, ami a formai jegyeit illet. Mindenesetre e tekintetben tudunk kategorikus választ találni. Kós Károly a már előbb említett munkájában említést tesz a gatyáról, és az ő adatai szerint a mező-ségi gatyának volt rojtja: „A férfiak hagyományos öltözetének fő darabja a kender-, illetve gyapotvászon ing, ennek félrövid derekát hátul szabadon, elől meg a szárközepig érő, alul rojtos, három-négy szél bőségű vászongatyába tűrik.”³⁴

Az első dolog, amit még meg kell jegyeznünk a halottas gatya esetében az az, hogy újnak kellett lennie. Ez nagyon fontos volt mind Válaszúton, mind Feketelakon, s ennek a fontosságát bizonyítja az is, hogy jó előre elkészítették maguknak. Olyan gatyának és olyan ingnek kellett lennie a halottas ruhának, amibe még soha nem volt beöltözve senki. Válaszúton nem tudják már azt, hogy a halottas ruhának miért kellett újnak lennie, de Feketelakon még igen:

³⁴ Kós K. 1972. 192.

[Milyen volt ez a gatyá?]

Mindenkinek volt elkészítve, hogy avval nem volt felötözve egyszer se, az el volt téve...

[Mért mondták, hogy új kell legyen?]

Hát, akkor mit tudom én, a halottat meg szokták mosni, hogy teljesen tisztán, s újan, nem az itteni elmocskolt szennyel menjen a túlvilágra, hanem tisztába. (M. E.)

A tárgy itt is többet jelent, mint amit egyszerű tárgyi mivoltában jelenthetne: a tárgyat használók világképére mutat rá. A halottat fel kell készíteni a túlvilági útra, és ennek a felkészítésnek az egyik velejárója a rituális megtisztítás: lemosás rólá az evilágit, és tisztába öltöztetve felkészítik a másik, új világra. Úgy, ahogyan Mezőségen a templomba menést is megelőzi az a tisztálkodás, amelynek nemcsak gyakorlati, hanem véleményem szerint hasonló rituális funkciója van/volt, a halott testet is rituálisan megtisztítják. Ehhez a megtisztításhoz hozzátartozik az új ruha is, ami jelzi a küszöböt, új mivoltában jelzi azt, hogy valami új következik. Ennek a valószínűségét más szokáscelemek is bizonyítják. Majdnem minden átmeneti rítus során fontos az új ruha, kezdve az újszülött ruháitól, a konfirmáló ruhán és az esküvői ruhán át, a halottas ruháig.

Mára a halottas gatyá teljesen eltűnt a használatból, de a nagyon öregek emlékeznek még arra, hogy a nagyapjuk, dédapjuk ilyenben járt.³⁵ Érdekes jelenség az, hogy az öregek még akkor is halottas gatyában temetkeztek, amikor ez a ruhadarab már ki volt veszve a mindennapi viseletből. Ez a tény azt bizonyítja, hogy általában a régi tárgyak kerülnek rituális funkcióba. A régi tárgyakról mi már csak így, a rítusok segítségével szerezhetünk tudomást. Ugyanez a helyzet a halottasharisnyával is, amint majd a későbbiekben meglátjuk.

A gatyá természetesen nemcsak rituális funkcióban, hanem viselő funkcióban is élt, valamikor nagyon régen, de erről az adatközlőknek ma már csak nagyon halvány emlékeik vannak. Mindenesetre, Kós Károly a már előbb jelzett tanulmányában ezt is említi³⁶.

³⁵ Feketelakról sokkal később tűnt el.

³⁶ Kós: 1972. 192–194.

Mágikus funkcióját is említik, ám ez esetben valószínűbbnek tartom, hogy férfigatyá alatt a ma is használatos férfi alsónadrágot értik:

[S olyan nem volt, hogy ha a lányok azt akarták, hogy egy fiú udvaroljon nekik, hogy...]

Akko éjszaka lefeküdt, is tett égy gatyát, férfigatyát a feje alá, hogy kivel álmodik, az lesz az ura. (Név nélkül)

Valószínűnek találom, hogy ez a gesztus valamilyen szinten a szexualitással van összefüggésben, hiszen ez a jóslási módszer³⁷a párkapcsolatokra vonatkozik. A gatyá ezúttal a jóslás sikeréhez szükséges férfiúi princípium szimbóluma.

Harmadik tárgyként a **fejkendőt** vizsgálom, aminek ugyan-csak több funkciója ismeretes. Viselő és ünnepi funkciója mellett rituális szerepben is használják. A rituális jellegű fejkendő egyik változata az a kendő, amit a lány a legénytől kap a jegyesség alkalmával:

[S nem adtak ajándékba esküvőn egymásnak valamit?]

Ágnis néni: A menyasszonynak vittek ajándékot.

A menyasszony amikor izé... eljegyzés vót... akko adott egy fejkendőt... a vőlegény a menyasszonynak ... vagy a menyasszony adta a vőlegénynek... a menyasszony égy zsebkendőt. Ez vót a cseréjük köztük. (B. K.)

A lány ezt a kendőt nem kötötte fel az esküvő utánig. Fekete-lakon kissé másként élt ez a szokás: a lányt azzal a kendővel kontyolták föl, amit jegyességkor kapott a vőlegénytől, és utána is sok ideig azt kötötte föl ünneplő kendőként.

Válaszúton az asszonysorba kerülést a *kontyolókendő* jelezte:

Aranka néni: Miko felkontyolták a menyasszonyt. A násznagyasszony...

Igen kendőt... fejkendőt.

[Rendes fejkendőt ad neki a násznagyasszony?]

³⁷ Keszeg ezt a módszert az analógián alapuló jóslások körében tárgyalja. Ezt a jóslást ugyan nem említi, de rokon a gombóc főzéssel, illetve a bőjtöléssel történő jóslással. „A cselekvésekben használatos tárgyak erős szimbolikus töltetűek. Végeredményben épp ez a szimbolika az, amely a világképbe ágyazza az eljárásokat. A tárgyak, anyagi voltukon túl, a világ egységét idézik meg.” (Keszeg V. 1997. 65.)

Rendes fejkendőt, selymet. Igaza van. (K. I.)

[S volt olyan, hogy aztán azzal kontyolták fel?]

Ágnis néni: A kontyolókendőt a násznagyasszony kellett adja. [Igen?]

A násznagyasszony vette a kontyolókendőt. (B. Á.)

Itt is szimbólumértékű cselekvésekkel találkozunk. Nem véletlen, hogy a menyasszony az asszonyi státus jelét, a kendőt, a násznagyasszonytól kapja, hiszen az esküvői rítusban ő az a személy, aki a menyasszonyt beavatja új szerepébe. A tárgy ebben az esetben is túlmutat önmagán és valami többnek a jelölője: annak, hogy a lány státust váltott, asszony lett.

Az esküvői rítus során a kendő más szerepben is megjelenik: ilyen fejkendőkkel díszítkeznek a vőfélyek: két kendőt kötnek át a felsőtestükön, egyiket egyik vállukon kötik meg, a másikat a másik vállukon, keresztben. Adatközlőim szerint az is fontos, hogy ezek a kendők nem egyszerűek, hanem színesek, pirosak, fehérek vagy babosak legyenek.

Igen, és a vőfiek tettek piros kendőt, és fehéret. Ötöztették fel. Keresztbe, egyiket tették erre, a másikat tették erre, s akkor... babost vagy...

[De azok nem szőttesek voltak.]

Nem, vásári dolgok. (K. I.)

A rituális funkció mellett természetesen a kendőnek élt mind viselő, mind ünnepi funkciója. A mindennapi viselő fejkendő egyszerűbb és olcsóbb anyagból készül máig is, az ünneplő pedig nemesebb anyagból.

A **zsebkendő** is, akárcsak a fejkendő, jegyajándék, az az ajándék, amit a vőlegény kap a menyasszonytól a fejkendőért cserében. Más vidékeken ezt a kendőt a legény a ruháján látható helyen hordja, jelezve ezáltal saját státusát: még nem nős, de jegyes, van már választottja. Válaszúton mindez már elhalványult mára, arra is csak alig emlékeznek, hogy volt ilyen kendő. Ma már nincsen jegyajándék, mert az eljegyzés rítusának is csökkent a fontossága: általában az esküvő előtt egy-két hónappal tartják meg, és szinte semmi súlya nincsen, ez is csak egy örökölt forma.

A szakirodalom a kapcafélék között tárgyalja a **halottas puha lábbelit**.³⁸ Amint már az előbb is láttuk, a halottas gatyá, illetve a halottas ing kapcsán itt is egy régies formának rituális funkcióban való továbbéltetéséről van szó:

(...) és nem cipőt húztak a lábáro, hanem... (nevetés), vót izé... fehér vászon... vót így ni, égy ilyen papucs...

Agnis néni: ... olyant varrtak a lábáro...

Varrtak.

[Tényleg?]

Igen, igen, azt húzták a lábáro, s itt megkötötték. (B. Á.)

Mára a halottas harisnya is eltűnt, egyáltalán nem használják, még csak rituális funkcióban sem.

Alsónemű hiányában a régi viselet szerves kiegészítője volt az **ingalj**, vagy a pendely. Adatközlőim csak viselő funkcióját említik, de rituális funkcióban is élt nemcsak Válaszúton, hanem szerte a Mezőségen. A pendely ebben az esetben ugyanolyan szimboliztikus értékkel bír, mint a gatyával való jóslás esetében a férfialsó, vagy az ing akkor, amikor olvastatnak rá. Szerelmi varázslással a lányok úgy próbálták magukhoz csalni a fiúkat, hogy levetették a pendelyüket, kifordították, és elkezdték a kerítéshez verni.³⁹ E cselekvés során is a pendely szimboliztikus jellegű tárgy: a női princípium szimbóluma. Adatok hiányában csak találgathatjuk a választ arra, hogy miért kell kifordítani a pendelyt. Egy másik mezősi (feketelaki) hiedelem szerint, ha a tehennek *elveszik a tejét* vagy valakitől ellopnak valamit és az illető sejtí, hogy ki volt a tettes, meg kell szereznie annak a bundáját, akire gyanakszik, és addig kell ütnie egy bottal, amíg az illető oda nem megy. A hiedelem szerint az, akinek a bundáját ütí, érzi a csapásokat, és azért fog megjelenni. Ugyanakkor ígész ellen az emberek ki szokták fordí-

³⁸ Flórián Mária elkülönít puha lábbeliket és kemény lábbeliket. A puha lábbelik között a kötött harisnya rokonaként említí a kapcaféléket, amelyek középkori eredetűek, és amelyek három változatát említí: a szabott kapcát, a nemezkapcát és a török idők bőrcapáját. A választúti halottas harisnya a szabott kapcák körébe tartozik. Említí még, hogy rituális funkcióban ma is lehet találni ilyen tárgyakat: aratáskor húznak ílyet az emberek, illetve halotti ruhaként. Flórián M. 1997. 684–685.

³⁹ A pendelyüket levetették, s verték a kerítést a ... fonákul a pendellyel. (Kallós Zoltán szóbeli közlése.)

tani a ruhadarabjaikat. Válaszúton mesélték, hogy a konfirmálás napján a konfirmandus lányoknak általában fordítva adják föl az alsóneműjüket, azért, hogy ne igézzé meg őket senki. Ugyanezt tesszik a menyasszonnyal is.

Ezek az adatok mind arra utalnak, hogy a kifordítás által lehet kapcsolatot teremteni a mi világunkhoz képest fordított világgal (a lefordított világgal), azzal, amelyben nem ugyanazok a törvények uralkodnak, mint a mi világunkban.

Ez esetben nem célunk alapos hiedelemkutatást végezni, ám annyit megállapíthatunk, hogy a pendely az említett szokáscelegményben a női princípium szimbóluma. Ezzel a példával is alátámaszthatjuk azt a már előbb is említett gondolatot, hogy a tárgy sohasem önmagáért van, hanem nagyon sok esetben a gyakorlati funkcióján kívül képes túlmutatni önmagán, képes rámutatni nemcsak az adott közösség esztétikai érzékére, hanem egész gondolkodásmódjára, világgképére.

Az ingalj mellett, amely csak az alsótestet védte, használtak **mellényt**⁴⁰ is, amely – amint a neve is jelzi – a melltartó elődje. Ezt a mellényt nem az ing fölött viselték (volt olyan is, de azt *felsőmellénynek* nevezték), hanem az ing alatt:

(...) tizennégy éves vótam, mikor konfirmáltom...és fehér vászon mellényt csináltok, nem melltartót...

Agnis néni: Régebb nem vót melltartó...

Fehér vászony mell... lájbi vót, azt vettük, hogy az tartotta a mejjünket. (B. Á.)

A mellényt csak viselő funkcióban használták, elsődleges szerepe a gyakorlati szerep.

A fent említett mellény és az *ingalj* (pendely) származéka a **gyolcskombiné**⁴¹, aminek a kialakulását a gyári kombiné megjelenése idézte elő. Azért térünk ki itt erre a tárgy típusra is, mert ez még mindig a házilag előállított tárgyak körébe tartozik. Akárcsak a *mellény* esetében itt is csak gyakorlati, viselő funkcióról beszélhetünk.

Agnis néni: Nekünk má kombinénk vót, gyolcsból csináltuk, de pánttol. (B. Á.)

⁴⁰ Kós K. 1972. 193.

⁴¹ Kós K. 1972. 193.

A fent tárgyalt viseletdarabok nagy része a régi viselet ruhái közé tartozik. Ezeken kívül természetesen a régi viselet más tárgyakat is tartalmazott, de ezek mára már teljesen eltűntek, az adatközlőknek kevés információjuk van róluk, ezért most részletesebben nem is térünk ki a vizsgálatukra.

Ami viszont még fontos, az a mai viselet. A régi viseletből csak a fejkendőt találjuk meg, a többi ruhadarab vagy átalakult, vagy kiveszett.

Az ing **lékrivé**⁴² alakult, ami többnyire gyári anyagból, falusi varrónők által készül. A lékri elől gombolós, szűk, karcsúsított női blúz, amin ma már semmi dísz (kézi hímzés) nincsen. Ujja szűk, kézelős, vállban ráncolt. Funkciói ma már csak a hétköznapi és az ünnepi funkciókra korlátozódnak.

Kissé a régi **szoknya** is átalakult, más, gyári anyagból készül, és nincsen dísz rajta. Szabása a régi, kerekszoknya szabást őrzi, és ma is ráncos vagy rakott. A régihez⁴³ viszonyítva még annyi a változás, hogy kevesebb szélből készül, tehát nem annyira bő, így a rakások is ritkábbak. A mai szoknyát ünnepi és viselő funkcióban használják. Az ünnepi szoknya általában nemesebb, drágább anyagból, a viselő szoknya pedig gyengébb, olcsóbb anyagból készül. Ennek a szoknyának a neve *fersing*, és megkülönböztetik a régi szoknyától.⁴⁴

A mai viseletben a **kötény** egyre ritkább. Ha van, akkor a szoknyához hasonló minőségű, és hasonló anyagból készül, annyi eltéréssel, hogy kissé világosabb a szoknyánál, és ezen sincsen már dísz. Színe általában sötét: barna, sötétkék, sötétzöld. A régi köténytől abban is eltér, hogy nincsen berakva, hanem egyszerűen be van ráncolva. Akárcsak a szoknyának, ma viselő és ünnepi funkciója él.

---

⁴² Kós K. 1972. 193.

⁴³ Itt jegyezném meg azt, hogy Kós Károly a mai szoknya elődjének az „empire-os lájbis fersinget” tartja, aminek válaszüti, vagy feketelaki meglétére az itteni kutatás alapján nincsenek adataink, nem emlékeznek rá.

⁴⁴ Lehetségesnek találok azt az elképzelést, hogy a régi szoknyának más neve volt.

A férfiviseletet illetően, mint már említettem, semmi eltérés nincs a mai városi viselethez képest, tehát valójában ma már nem is beszélhetünk férfi parasztviseletről.

Befejezőként nézzünk néhány viselettörténeti adatot.

Először is lássuk, mire cserélődtek ki a régi viseletdarabok:

Régi ruhadarabok	Új ruhadarabok
férfiing	polgári ing
férfigatya	pantalló
posztó	–
priccses nadrág	–
posztómellény	– (esetleg öltönymellény)
mellrevaló	–
kalap	kalap
női ing	lékri
szoknya	fersing
kötény	kötény
mellrevaló	–
kendő	kendő

Ezek a ruhadarabok természetesen nem egy időben tűntek el, illetve jelentek meg. Tekintsük át ezeket az évszámokat is:

Ruhadarab	Megjelent	Eltűnt
férfiing	–	1920–1930
férfigatya	–	1920–1930
priccses nadrág	1930–1940	1970-es években
posztónadrág	–	1920–1930
mellrevaló	–	1920–1930
kalap	–	ma is
gyári ing	1940–1945	ma is
pantalló	1940–1945	ma is
női ing	–	1920–1930
szoknya	–	1920–1930
kötény	–	ma is
mellrevaló	–	1920–1930
mellény (alsó)	–	1960-as években

Ruhadarab	Megjelent	Eltűnt
ingalj	–	1960-as években
kendő	–	ma is
lékri	1930-as években	ma is
fersing	1930-as években	ma is
gyolcskombiné	1950-es években	1970-es években

A fenti táblázatokból kitetszik, hogy több viselettörténeti változás is volt abban a periódusban, amelyre az adatközlők még emlékeznek. Először is, az 1920–1930-as években szinte teljesen átalakult a hagyományos viselet. eltűnt az egyik legjellemzőbb választúti ruhadarab, a hímezett bőrmellrevaló, de eltűnt a hagyományos, hímezett paraszting is. A női viselet ekkor alakult olyanná, amelyet a mai középkorú réteg is visel: megjelent a lékri, a fersing (egyszerű, díszítetlen körszoknya). A férfiviseletnek egy olyan változata alakult ki, amivel ma már csak nagyon ritkán találkozunk. Ugyancsak a régi viseletnek az eltűnése után jelent meg a *priccses nadrág*, de ez csak a hetvenes évekig volt használatban, amiután felváltotta a polgári jellegű férfiöltözet: a pantalló, a tarka ing, esetleg az öltönymellény és a kalap, valamint a házilag kötött szvetter.

Ezek a változások nagymértékben a társadalmi változásoknak tudhatók be. Válaszút közel volt Kolozsvárhoz, így már az 1920–1930-as években több fiatal járt be városra, szolgálni. Később az iparosodással a választútiak nemcsak szolgálni jártak, hanem gyári munkásnak is elszegődtek. Sok nő is munkát vállalt ekkor: adatközlőim legtöbbször kolozsvári gyárakba járt be dolgozni, de az ingázási lehetőségek meglétének köszönhetően valamennyire megőrizték falusi életmódjukat.

*

Amint e bemutatás során többször is láttuk, a tárgyakat nem lehet elszakítani szerves környezetüktől, hiszen legtöbbször nem csak önmagukat jelentik, nem pusztán esztétikai értékkel rendelkeznek. A terepmunkának köszönhetően rengeteg más dolgot is megtudtunk a tárgyakat használó közösségről, ennek gondolkodásmódjáról, világképéről, szokáskultúrájáról, társadalomszerkezetéről.

A funkciók kapcsán kínálkozik néhány következtetés: a fentiek alapján elmondhatjuk, hogy a funkció eltűnése általában a tárgy eltűnését eredményezi. A funkció befolyásolja a tárgy milyenségét: a viseletes, hétköznapi tárgyakon általában nincsen díszítés, de annál inkább az ünnepi, rituális, mágikus funkcióban levő tárgyakon. A régi tárgyak általában megőrződnek rituális funkcióban úgy, ahogy ezt a halottas lábbeli esetében láttuk, de ez már nem érvényes a régi díszítés-technikákra. A funkció és a díszítmény, mint láttuk, szoros kapcsolatban volt egymással, mára azonban a szimbolikus jelentések elhalványulása miatt e kapcsolat megszűnt.

A tárgyak metamorfózisával kapcsolatban történetileg is érzékelítettük a változásokat: láttuk, hogyan hatnak a ki a különböző társadalmi változások a tárgyak életére, és hogyan alakulnak a különböző *éltetési lehetőségek*. A mai ember számára rendkívül sok tanulságot szolgáltathatnak a fenti adatok. Láttuk, hogy a „hagyományos” világban az ember és tárgy viszonya egészen másként alakult, mint manapság. A mai ember már nem úgy viszonyul tárgyaihoz, mint a paraszti kultúrában. „Anyag és forma végérvényesen eltűnik, helyüket a funkciók rendkívül szabad játéka veszi át. A tárgyakat már nem ruházzák föl »lélekkel«, de a tárgyak sem ruháznak fel minket szimbolikus jelenlétükkel: a viszony tárgyivá válik, az elrendezés és a játék kapcsolatára egyszerűsödik.”⁴⁵

Irodalom

BAUDRILLARD, Jean

1987 *A tárgyak rendszere*. Budapest

FÉL Edit–HOFER Tamás–K. CSILLÉRY Klára

1969 *A magyar népművészet*. Budapest

FLÓRIÁN Mária

1997 Lábbelik. In: *Magyar Néprajz*. IV. Budapest. 683–693.

HAÁZ Ferenc–PALOTAY Gertrúd–SZABÓ T. Attila

1940 A Magyar Néprajzi Múzeum erdélyi vászonzhímezés anyaga. *Néprajzi Értesítő* XXXII. 396–417.

HOFER Tamás – FÉL Edit

1981 *Magyar népművészet*. Budapest

---

⁴⁵ Baudrillard, J. 1987. 24.

HOPPÁL Mihály (szerk.)

1980 *Etno-art és (nép)művészet szemiotika*. Budapest

KESZEG Vilmos

1997 *Jóslások a Mezőségen*. Sepsiszentgyörgy

1999 *Mezőségi hiedelmek*. Marosvásárhely

dr. KÓS Károly

1972 Ismeretlen magyar népviseletekről. In: Uó: *Népélet és néphagyomány*. Bukarest. 191–208.

1979 Mezőségi adatok a népi szücs mesterséghez. In: Uó: *Eszköz, munka, néphagyomány. Dolgozatok a munka néprajza köréből*. Bukarest. 332–365.

dr. KÓS Károly–SZENTIMREI Judit–dr. NAGY Jenő

1972 *Kászoni székely népművészet*. Bukarest

1974 *Szilágysági magyar népművészet*. Bukarest

1978 *Kis-Küküllő vidéki magyar népművészet*. Bukarest

1981 *Moldvai csángó népművészet*. Bukarest

MIKLÓS Pál

1977 A szép tárgy jelentései. *Ethnographia* LXXXVIII. 1. 98–101.

PALOTAY Gertrúd–SZABÓT. Attila

1941 Ismeretlenebb erdélyi magyar hímzéstípusok. *Néprajzi Értesítő* XXXIII. 1–35.

1943 *Mezőségi magyar hímzések*. Kolozsvár

SZENTIMREI Judit

1982 *Széki iratosok*. Bukarest